

ВЪЗРОЖДЕНСКИЯТ БУНТОВНИК В КУЛТУРНАТА ПАМЕТ НА БЪЛГАРИТЕ – ИЗОБРЕТЯВАНЕ И МИТОЛОГИЗИРАНЕ

Апстракт: Статията се съсредоточава върху образа на революционера от периода на Българското възраждане (XIX век) и проследява изобретяването на култа към неговата фигура. През самото възрожденско време, макар и популярен в емигрантска среда, този образ съвсем не е еднозначен. В масовите представи той често е обвързван със знаците на хаоса, безпорядъка и авантюрното начало. За сметка на това в рамките на Османската империя с голям авторитет се ползват някои други, граждански и просветни образи, свършено чужди на идеята за политическо освобождение по пътя на въоръжената борба.

След Освобождението на България от османска власт (1878) усъмняването в проявите на бунтовника започва по-целенасочено да се потиска. Важна роля в неговото утвърждаване имат текстовете на Иван Вазов, Захари Стоянов, Димитър Страшимиров и др. автори и изследователи, поддръжници на революционната линия. Започва постепенното митологизиране на участниците в националноосвободителното движение, мислени като „най-високата точка – венеца – на възраждането ни въобще“ (Д. Страшимиров). Кулминацията на култа към тях обаче се случва по време на социалистическия период, когато възрожденските революционни дейтели биват припознати като „светли предтечи“ на героите комунисти.

Митологизирането на възрожденския бунтовник продължава и в посткомунистическия период. Независимо от наличието на някои алтернативни, деконструктивистки позиции, сякаш доминира разбирането за един екстремнен облик на възрожденското време, в чиито възвишени рамки най-важно място заема сакрализираната фигура на революционера.

Ключови думи: Българско възраждане, революция, национална идентичност, национална митология, канон, деконструкция на канона

В този текст ще разгледам образа на революционера от периода на Българското възраждане¹ с намерението да проследя изобретяването на култа към неговата фигура. Днес този образ заема важно място в културната памет на българите, защото е обвързан с конотациите на идеализма и саможертва-

¹ Хронологическите граници на периода „Българско възраждане“ са обект на историографски спорове. Въпреки неединността на мненията, под „възрожденско“ време най-често се разбира столетието преди Освобождението на България от османска власт (1878).

та, на високия морал и благородството – все качества, за които се мисли, че са безвъзвратно загубени в сегашното време, обладано (поне според масовите представи) от низки пориви и груб практицизъм. Утвърденият възвишен образ на революционера трансформира и разбирането за самия възрожденски период, който започва да се разглежда единствено в плана на въоръжената борба против османската власт. В действителност обаче българският деветнадесети век не е така еднозначен. В неговите темпорални рамки се побират различни идеологически насоки, различни субектни проявления, сред които образът на бунтовника, макар и познат, съвсем не е доминиращ.

Най-ранната художествена реализация на този образ трябва да се търси през 40-те и 50-те години на XIX век, в стихотворения на поети като Добри Чинтулов, Найден Геров, Петко Славейков и др. Тези стихотворения имат характера на агитационни послания, призоваващи към пробуждане от „робския сън“, към революционни действия: „Дойде време, ставайте, / от сън се събуждайте, / доста робство и тиранство, / всички на оръжие!“ (Чинтулов, 1986: 26). Самият призив за събуждане обаче (на героиката, на жертвоготовността) имплицитно насочва към идеята за непробуденост, за пасивност в настоящето. Разглежданите стихотворения винаги отправят към едно неопределено бъдещо време; те изявяват желание за предстоящи подвизи, но не и готовност за битки в текущия момент. Освен това лирическият герой, който призовава към бунтовна активност, обикновено е абстрактна колективна инстанция, а не индивидуализиран субект. Едва през 60-те и 70-те години на века, когато започва движението за национална независимост, множествената форма на лирическия изказ отстъпва място на ясно заявената „аз“ – позиция, което е свидетелство за по-отчетлива персоналност на говорещия: „Сбогом, мила мамо, / сбогом за всегда! / Аз отивам тамо, / де върлей смъртта...“ (Мишев, 1980: 476). Прави впечатление също, че в късната революционна лирика бъдещата модалност е изоставена, а героиката е проектирана в „сегашното“ време: „Аз вече пушка нарахих / и на глас тичам народен / срещу врагът си безверни“ (Ботев, 1978: 21).

Придобил по-голяма популярност през последното предосвобожденско десетилетие, образът на бунтовника се превръща в регулатор на немалко творчески насоки, житейски практики и поведенчески модели. Вероятно под влияние на неговия романтически ореол някои автори, известни инак с текстове, легитимиращи политическото статукво, трансформират писането си в посока на модната революционна линия. Възрожденският поет Петър Протич например, писал стихове с просветителско съдържание, през 1877 г., макар и под псевдоним, публикува необичайното за дотогавашните му тематични предпочитания стихотворение „Едно припомняне за българските клания“. Текстът назовава травматични топоси, превърнали се по-късно в места на колективна памет („...Клаха и бесиха тези голи турци - / о, знайме за вази, братя панагюрци! / Знайме и за вази, батачени харни, / как мъжки измряхте от турци коварни“) и представя картината на всеобща бунтовна не-

поколебимост („Смърт или свобода“ българина рече / във полето бойно той са ей затече, / иска да пролива кръвта си гореща...“ – Протич, 1980: 165–166). Съществен биографичен преход се наблюдава и при Никола Белчев. През 1860 г. той издава сборника „Песнопойче“, съдържащ проосмански стихове², а шестнадесет години по-късно, възприел революционната доктрина, Белчев е обесен в Пловдив заради участието си в Априлското въстание (1876). Други автори, чието творчество не илюстрира подобна личностна некохерентност, защото е приоритетно бунтовно, са обсебени от идеята за сливане на слово и дело; за практическа реализация на проектираните в текстовете им идеологии. Вероятно най-каноничният поет в българската литература – Христо Ботев – през 1876 г. загива в Стара планина, потапяйки се в бурята на революцията, която преди това е възжелал в лириката си: „Подкрепи и мен ръката, / та кога въстане робът, / в редовете на борбата / да си найда и аз гробът!“ (Ботев, 1978: 50).

Но дори и в това напрегнато откъм въстанически подвизи десетилетие, революционната насока, макар и актуална, набираща непрекъснато последователи, не е единствената, нито доминиращата идеологическа линия. В редица случаи текстовете, които я пропагандират, остават или в ръкопис (поради конспиративния си, „таен“ характер), или са издадени в емиграция, което предопределя по-слабата им публичност. За сметка на това в рамките на Османската империя широка обществена видимост получават друг тип произведения – с любовна, хедонистична или гражданска тематика, които са напълно чужди на идеята за промяна на политическото статукво.

Нещо повече, до края на възрожденския период в цариградския периодичен печат се поместват стихове с просветителско съдържание, в които призивът за образование, прогрес и гражданска активност немуниемо прелива в апология на владетеля. Във въпросните стихове се възхвалява реформаторското движение на Танзимата и се представя нуждата от мирно културно-просветно развитие, покровителствано от „султана светлаго, / великаго царя нашего“ (Хаджиконстантинов, 1851). Любопитно е, че в един и същ период с еднакъв ентузиазъм даден автор е в състояние да създаде и патриотични творби (останали непубликувани), и просултански стихотворения, издадени в песнопойки или в периодиката. Петко Славейков например пише както прочувствени оди за владетеля („От небо с мъдрост придружен / владее предостойно / к подданним с милост преклонен / управля ги спокойно“ – Славейков, 1852), така и произведения, призоваващи към безкомпромисен бунт срещу „поробителя“ („... ударете връх тирани / връх безбожни агаряни (мюсюлмани). / Докоги щат те да бъдат / на той престол и да съдят?“ – Славейков, 1978: 32–33). Подобна творческа неединност явно показва идеологическото разнообразие на възрожденското време, в което линията на въ-

² Някои от стихотворенията в този сборник представляват възхвали на султан Абдул Меджит I: „...Боже, нашего царя пази. / Султан Абдул Меджиту, / самодержавному нашему царю, / най-добро щастие, / мир и благоденствие, / щедро, Боже вишний, подари му“ (Белчев, 1860).

оръжената борба е само една от възможните доктринални насоки. В полето на публицистиката антитетичността на дискурсите е също толкова очевидна. От една страна са емигрантските статии, убеждаващи ни, че Турция е „Европейски Китай“, „труп на смъртния одър“, за когото единствен лек е „ножът, а нашето спасение революцията!“ (Ботев, 1978: 147–148, 159). Сериозна конкуренция на тези писания са публикациите в цариградските вестници, които категорично отхвърлят идеята за бунта и се обявяват за легално развитие, в което приоритет има просветата³.

Извън областта на литературата и публицистиката, в сферата на всекидневието, революционната идея също не се налага еднозначно. Характерно е дори, че в тази сфера думите „бунтовник“, „хайдутин“ все още пазят традиционното си, фолклорно значение на „разбойник“, „престъпник“. От тези конотативни рамки не успява да се измъкне даже идеологът на българското революционно движение – Васил Левски, за когото в една кореспонденция четем: „Дяконът⁴, дете ходи, все иска да му дават и пари за харашлък, та да не би да лъже хората само да зима пари“ (Геров, 1911: 296). Историографът на Българското възраждане Димитър Страшимиров пише, че през този период подобни подозрения тегнат и върху фигурата на Христо Ботев: „След като поетът за последен път ходи в Русия, за да събира средства за есенешното въстание, 1875, него бяха упрекнали, че е скрил сумите, или че ги прогулял. Епохата беше жестока, хората бяха мнителни“ (Страшимиров, 1996: 182). Някои мемоарни текстове свидетелстват, че в редица случаи на участниците в бунтовните събития се гледа като на „луди и неразбрани глави, нехранимайковци“ (Стоянов, 1983: 30). Подобни определения неизбежно ни връщат към консервативния възглед на Томас Карлайл (дълбоко подозрителен към „всякакви бунтове, френски революции, обществени взривове в древността и в наше време“), че модерното революционерство носи знаците на хаоса и безпорядъка. „И макар мнозина от героите ни напоследък да проявяват себе си като революционери, нима все пак не можем да твърдим, че всеки велик човек, всеки искрен човек е по самата си природа син на реда, а не на безредието. Трагическо състояние е един истински човек да хвърля силите си в революции“ (Карлайл, 1997: 199, 204).

Усъмнеността в проявите на бунтовниците по-целенасочено започва да се потиска след Освобождението на България от османска власт (1878) най-вече чрез легитимиращото революционната линия творчество на Иван Ва-

³ Вж. например програмната статия на списание „Читалище“: „Оръжие, оръжие“ известява ни се, че викали пламенни някъде разпалени патриоти, на които милото Отечество се намервало в критическо положение. „Книги, книги“ викат и трябва да викат от всяка страна на Отечеството ни любителите на просвещението. Сладък глас и утешителен за един народ, който си върши тъй тихо и тъй законно общественото си възраждане чрез науката!“ (Обявление, 1870).

⁴ Дяконът, Джингиби (Неуловимият), както и самото име *Васил Левски* са прозвища на Васил Иванов Кунчев – най-безспорният днес български национален герой, разработил стратегия за освобождение на страната от Османско владичество и осъден на смърт за дейността си през 1873 г.

зов, един от най-влиятелните автори в българската литература. В своя роман „Под игото“ той възвисява подвига на героите, загинали в Априлското въстание, а в стихосбирката си „Епопея на забравените“, представяйки определени личности от периода на Възраждането, той изгражда националния героичен пантеон. Попадналите в този пантеон възрожденски деятели се отличават с легендарни, близки до съвършенството качества, сред които безпримерна храброст и жертвоготовност в името на националната кауза. Техният образ е идеализиран и в мемоарите на оцелелите участници в националноосвободителното движение, които при все че обещаваат обективно повествование, всъщност изчистват бунтовната събитийност от нейните всекидневни нюанси и я въздигат в сферата на трансцендентното. Преживелият освободителните борби Захари Стоянов например пише, че възрожденските въстаници са „честни и непорочни като ангели, каквито България едва ли ще да роди вече втори такива подобни на тях“ (Стойнов, 1983: 30).

В подобни изказвания няма как да не се забележат силни контрапрезентни импулси. Те се изразяват в рязко прокараната граница между „преди“ и „сега“. Миналото възрожденско време се осмисля като Златен век, чиято висота не може да бъде повторена. Настоящото, от своя страна, е маркирано от знаците на хаоса, загубените ценности, неовладяемостта на случващото се. То изглежда така, защото е лишено от доблестните си герои, чийто подвиг се обгръща с ореола на светостта. Сакрализирането на бунтовниците безспорно е обвързано с идеята за тяхната жертва, мъченичество и смърт. Забелязва се отчетлив култ към мъртвите герои. Оцелелите въстаници може и да са значими, но техните фигури не се обгръщат с митологизиращите импулси на леталния изход; те са само летописци и свидетели на безпримерния подвиг на загиналите.

Фиксацията към свършека стига до там, че се изковава специфична синонимна верига, уеднаквяваща понятията „революция“, „бунт“ и „смърт“. Зададено още в лириката на Христо Ботев („... на смърт, братко, на смърт да вървим!“ – Ботев, 1978: 16), през следосвободенския период това равнопоставяне на значенията се допълва с още една конотация: тази на веселието, на празничната смърт-революция: „Говореше често за бунт, за борба, / като за една близка *обща веселба*“ (Вазов, 1995: 72). Четенето на понятията през принципа на удоволствието впрочем ще се възпроизвежда десетилетия наред в българската литература по повод различни военни събития, както от автори, утвърждаващи националистическата традиция („Война! И полуде светът... / Не плака / ни майка, ни сестра, нито жена, / търчат – като че *веселба* ги чака!“ – Христов, 1912), така и от поети модернисти („...на сватба, на сватба – в неделя – на *сватба и смърт!*“ – Фурнаджиев, 1925). Аурата на доброволно приетата, удоволствена смърт неизменно обгръща фигурата на бунтовника, чийто профил, изобретен през периода на Възраждането, по-късно започва да се мисли като образцов поведенчески модел. Според Димитър Страшимиров със своите качества „комитата (...), като постижение в духовно-граждан-

ския живот на нашия народ, е най-високата точка – венец – на възраждането ни въобще“ (Страшимиров, 1930: 787). И този „венец“ на епохата, според голяма част от следосвобожденските историографски и литературноисторически рефлексии, засиява „лъчезарно (...) всред робската неволя, изтръгвайки преклонение с вътрешното си величие“ (Арнаутов, 1938: 191).

Съществуват, разбира се, и алтернативни дискурси, които все още се усъмняват в революционната идеология, намират я за крайна, за авантюрна, и реабилитират т. нар. „еволюционистка“, тоест легална, мирно-просветна линия на развитие. В една характерна каузална перспектива писателят Тодор Влайков например смята, че без Априлското въстание (1876), „дело на част от българския народ“, не би се стигнало до Руско-турската война, а следователно и до „фаталния Берлински конгрес“. По този начин българската история вероятно би се лишила от страниците с „юначните подвизи“ на българските бунтовници, но би избегнала и „Берлинския конгрес, който разпокъса българското племе“ (Влайков, 1936). Стига се и по-далече: разочарованието от следосвобожденската действителност провокира нагласи, които носталгично припомнят „доброто старо турско време“, освобождавайки го от горчивините на робството. В един разказ на Михалаки Георгиев, да кажем, то е видяно като безконфликтно идилично живеене, в което цари хармония, домашен уют, топли взаимоотношения между поколенията. Прокарана е рязка граница на противопоставяне между подредеността на това време и неволите на следосвобожденското „сега“: „У турско време ще се случи, и то рядко, у година веднъж, по некая ата, та се убие, я нарани човек и никога не е останал убиецът неуловен, макар че турците имаха по-малко заптии, отколкото сега началници... А сега нà, нали виждате – всеки ден се убиват хора като мухи и па никому нищо!“. Затова и в текста реторично се поставя въпросът „И за какво ли му требваше на руския цар да бие толкова път, да троши толкова аскер, да разсипва толкова злато – да ни освобождава!“ (Георгиев, 1980: 434)⁵. Изследователят Борис Йоцов също смята, че „руският победоносен меч“ прекъсва естествения ход на възрожденските процеси, че без неговата намеса и действията на революционерите въобще „границите на възраждането биха отишли още напред – защото устремът на нашия народ към възмога не би бил спрян от никакви прегради“. Заради преувеличения култ към революционерите културният подвиг на просветителите е подценен, което е неправомерно, мисли Б. Йоцов, защото Българското възраждане „почва с просвета, следва своя ход в просвета и завършва пак с просвета“ (Йоцов, 1935).

Подобни възгледи обаче, макар и чуваеми, не успяват да се утвърдят така, както позициите на защитниците на бунтовния модел. Ако в първите

⁵ Носталгичният поглед към отминалото „турско време“ се долавя, парадоксално, и у някои текстове на Иван Вазов, поддръжник иначе на революционната идеология. В разказа „Дядо Нистор“ например се натъкваме на любопитна трансформация, при която довчерашият враг е реабилитиран за сметка на дискредитирания образ на „своето“: „Не, не, имаше човещина у турците. Биеха, ама и милуваха... Милостив народ бяха. Ние сме зверове, боже, прости!“ (Вазов, 1956: 188).

десетилетия след Освобождението от османска власт спрямо този модел все още са възможни критически реплики, то през следващите години, когато поколението на възрожденските дейци приключва земния си път, започва същинско митологизиране на въоръжената борба против „робството“ и на участниците в нея. Кулминацията на процеса следва да се търси през социалистическия режим, който, вероятно защото е установен с насилствени, бунтовни средства, проявява предпочитание към възрожденското революционерство. Забелязва се дори, че с течение на времето понятието „революция“ започва да обема всичко – както въстаническите действия, така и движението за църковна независимост⁶, просветното дело, икономическото и социалното развитие; въобще самото Възраждане става синоним на „революция“⁷. Поради това редица комунистически учебници по българска история не назовават разглеждания период „Възраждане“, а го наричат „Национално-освободително движение“. В рамките на това движение са включени не само революционерите от 60-те и 70-те години на XIX век, които действително се борят за промяна на политическото статукво. Във въпросното движение са привлечени и личности от по-ранни десетилетия, дори от XVIII век – книжовници, просветители, църковни деятели – които по никакъв начин не са ангажирани с проблемите на националната идентичност или с революционната идеология⁸. Включени с късна дата в тази идеология обаче, те – придават авторитет и стародавност.

В перспективата на очертаната историографска позиция разгръщането на революционната доктрина не приключва с Освобождението на България от османска власт (1878). В социалистическите представи събитията се подреждат в една специфична каузалност, при която бунтовните пориви осветляват целия възрожденски период, разгръщат се особено отчетливо по време на Априлското въстание и Руско-турската война, но истинската им кулминация е утвърждаването на комунистическата власт през 1944 г. Това е така, смятат някои учени марксисти, защото „истински наследник на (...) прогресивните революционни стремежи на нашите възрожденци и революцио-

⁶ Движението за независима българска църква, по време на което се стига до сблъсък с гръцкото духовенство и Цариградската патриаршия, започва през 30-те години на XIX век и завършва през 1870 г. с учредяването (по силата на султански ферман) на Българска екзархия.

⁷ Вж. Даскалов, 2002: 246.

⁸ Пример за такъв прочит на българската история е учебникът на Д. Косев, Хр. Христов и Д. Ангелов от 60-те години на XX век. В него глава „Възраждане“ изобщо липсва, заменена от твърде широката като темпорален обхват раздел „Националноосвободително движение на българския народ“. Според посочените автори това движение започва с дейността на Паисий Хилендарски – български духовник, написал историографско съчинение (1762), в което изтъква достойнствата на българите, заклеява някои от техните съседи (предимно гърците и сърбите), но изобщо не припознава турците като обект на въоръжено противодействие. Авторите на учебника обаче разчитат в делото на Паисий пръв националноосвободителен импулс, който с годините се разгръща в борба за независима българска църква, сетне в Априлско въстание, Руско-турска война и Освобождение. Всички тези събития, разбира се, се осмислят в обезателна причинно-следствена връзка. Вж. Косев, Христов, Ангелов, 1962.

нери днес е работническата класа“ (Зарев, 1950: 197). В опита си да усвои възрожденското наследство социалистическият режим налага разбирането за естествена плавност и непрекъснатост на периодите. По този начин възрожденският поет Христо Ботев лесно бива обявен за предтеча на пролетарските легиони; Априлското въстание и Руско-турската война – за първообрази на социалистическата революция; руснаците – за двойни освободители. От тази перспектива мечтата на Васил Левски за „чиста и свята република“ изглежда безпроблемно сбъдната на 9 септември 1944 г. (датата на установяването на социалистическия режим в България), а 2 юни (белязан с гибелта на Христо Ботев) започва тържествено да се чества не само като ден на възрожденския поет, а и на всички загинали в „борбата за национално освобождение срещу Османската империя, капитализма и фашизма“. За разлика от предкомунистическите осмисляния на възрожденския период, в които принципът на контрапрезентността се оказва работещ (ненапразно някои дясно мислещи изследователи, като Петър Мутафчиев⁹ например, смятат, че настъпилият хаос след Освобождението се дължи на забравените възрожденски завети), в социалистическите идеологически разбирания контрастът между „някога“ и „сега“ е заличен, тъй като комунистическото „сега“ се представя като недосягаемо за упадъка и разрухата. Времетопротичането се разгръща в едно разтегливо и утопично настояще, чиято начална точка е Възраждането-Революция, а кулминацията – приемането на социалистическата идея. Поради това изглежда съвсем естествено в музейните сбирки, някои от които могат да се видят запазени и до днес, редом с портретите на възрожденските революционери, без никакъв преход, без съзнание за темпорална и идеологическа пропаст, да се разполагат изображенията на комунистическите активисти, „продължители“ на святото дело.

В социалистическия прочит на възрожденската литература, както може да се предположи, централно място заема образът на бунтовника, изчистен от възможните си противоречия, от всички „твърде човешки“ баналности, отклоняващи от революционната решимост. Схематизиран и идеализиран, този образ засенчва всички останали субектни проявления във възрожденската книжнина, в която през самия XIX век подобаваща роля имат и други художествени образи (на просветители, граждани, поданици, любовници, хедонисти и пр.). Наистина, справедливостта изисква да признаем, че в периода на късния социализъм е направен опит еднозначният, екстремно-революционен облик на Възраждането да бъде разнообразен чрез вглеждане и в други (най-вече черковно-просветни, граждански) модели. Симптоматично в това отношение е изследването на Тончо Жечев „Българският Великден или страстите български“, което прави опит да реабилитира делото на участниците в движението за църковна независимост. В областта на литературознанието важна се оказва антологията на Кирил Топалов „Българска възрожденска поезия“, която освен канонични стихотворни творби, съдържа и текстове,

⁹ Вж. Мутафчиев, 1935.

представящи съвършено чужди на революционната идеология образи. Подобни изследователски прояви обаче не отменят утвърдената представа, че героиката на революционерите, мъченичеството им, фиксацията в смъртта и пр. са най-важният сюжет в разказа за българския деветнадесети век.

Този сюжет впрочем се възпроизвежда и в посткомунистическия период от определени митостабилизиращи академични и популярни дискурси, които продължават да четат Възраждането единствено като време на героите революционери – „първите и най-добрите“, както би казал Бахтин, съградили с жертвоготовността си националния пантеон. Като контраотговор на този емоционален, каноноутвърждаващ прочит се явява една все по-забележима през последните десетилетия академична, но алтернативно мислеща се насока, която ще назова митодеконструираща¹⁰, доколкото от позицията на един неолиберален инструментариум се опитва да докаже „несъстоятелността на големите проекти на националната идентичност на всякакво равнище“ (Атанасов 2011: 548), денонсирайки канони и йерархизации. Веднага следва да спомена, че в опита си да ревизира определени становища, да пренареди версиите за миналото, тази насока среща сериозна съпротива от официалната историография, а и от държавните институции¹¹.

Съпротивата срещу митодеконструиращия подход към Възраждането обаче идва не само от полето на официалните, институционализирани дискурси, а и от една сфера на всекидневието, която Майкъл Билиг определя като „банален национализъм“¹². Тази сфера охотно възпроизвежда определени национални символи и идеологеми, превръщайки ги в част от ежедневните битови практики. С този тип национализъм могат да се обяснят явления като популярните графити с ликове на революционери от XIX век из българските улици или телевизионните предавания и паранаучни текстове, актуализиращи един екстреман образ на възрожденското време. Във възвишения облик на това време най-важна, разбира се, се оказва фигурата на бунтовника. Пазена и охранявана от деконструктивистки атаки, сведена до рутинното и познатото, но заедно с това и издигната до сферата на сакралното, тази фигура продължава да се осмисля като ядро на българската национална идентичност.

¹⁰ Димитър Атанасов я определя като „еврокоректна форма на фондационната неолиберална деконструкция“ (Атанасов, 2011: 547).

¹¹ Добър пример в това отношение е изследователският проект „Батак като място на паметта“, иницииран от Мартина Балева и Улф Брунбауер, който предизвиква широк медиен отзвук през 2007 г. Изследването на причините, довели до митологизирането на град Батак като символ на българските страдания, причинени от „поробителите“ по време на Априлското въстание, се възприема като лична обида от жителите на селището, предизвиква остра обществена реакция, връща се, в крайна сметка, отново в академичното поле, разделяйки позициите на учените, и предизвиква политически реакции от най-високо ниво. Най-вероятно тъкмо ожесточеният спор около проекта активизира и решението на Българската православна църква през 2011 г. да канонизира като новомъченици загиналите в баташкото клане.

¹² Вж. Billig, 1995.

Литература

- Арnaudов, М. (1938). Дух и насоки на българското възраждане. *През вековете*. София: Право.
- Атанасов, Д. (2011). Маргинализацијата на академичниот исторически разказ. В: Кунчева, Р. (ред.) *Маргиналноста во на литературата*. София. Издателски центар „Боян Пенев“.
- Белчев, Н. (1860). *Песнопойче. Собрано и наредено от Никола Герова Б.* Цариград.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Ботев, Х. (1978). *Стихотворения, публицистика, писма*. София: Български писател.
- Вазов, И. (1956). *Събрани съчинения*. Т. 6. София: Български писател.
- Вазов, И. (1995). *Съчинения*. Т. 1. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Влайков, Т. (1936). Ако то не беше станало... *Просвета*, I, бр. 5.
- Георгиев, М. (1980). *Меракът на чичо Денчо*. София: Издателство на БЗНС.
- Геров, Н. (1911). Писмо до Хр. Георгиев. *Из архивата на Найдено Геров*. Кн. 1. София: Българска академия на науките.
- Даскалов, Р. (2002). *Как се мисли Българското възраждане*. София: ЛИК.
- Зарев, П. (1950). *Българското възраждане. Характер и особености*. София: Книгоиздателство Хр. Чолчев.
- Йоцов, Б. (1935). Път на българското възраждане. *Родна реч*, VIII, бр. 5.
- Карлайл, Т. (1997). *Героите, преклонението пред героите и героичното в историјата*. София: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Косев, Д., Хр. Христов, Д. Ангелов. (1962). *Кратка историја на Бугарија*. София: Наука и изкуство.
- Мишев, Д. (1980). *Бугарска възрожденска поезија*. София: Бугарски писател.
- Мутафчиев, П. (1935). Към ново възраждане. *Отец Паисий*, 8, № 1.
- Објавление. (1870). *Читалище*, 01 окт., бр. 1.
- Протич, П. (1980). *Бугарска възрожденска поезија*. София: Бугарски писател.
- Славејков, П. (1852). *Песнопойка или различни песни, сатири и гатанки на бугарскиот јазик за увеселение на младите*. Букурешт.
- Славејков, П. (1978). *Съчинения*. Т. 1. София: Бугарски писател.
- Стојанов, З. (1983). *Съчинения*. Т. 1. София: Бугарски писател.
- Страшимиров, Д. (1930). *Комитетското десетилетие 1866–1876*. София.
- Страшимиров, Д. (1996). *Историја на Априлското востание*. Трети оддел. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Фурнаджиев, Н. (1925). *Пролетен вјатр*. София: Јасна поляна.
- Хаджиконстантинов, Й. (1851). Рай божиј. *Цариградски вестник*, 06 окт., бр. 55.
- Христов, К. (1912). Стариот воин. *Мир*, 19 окт., бр. 3680.
- Чинтулов, Д. (1986). *Стани, стани, јунак балкански. Стихотворения, речи, писма, спомени за Добри Чинтулов*. София: Бугарски писател.

Anna Alexieva

THE CHARACTER OF REBEL FROM SO CALLED NATIONAL REVIVAL PERIOD IN CULTURAL MEMORY OF BULGARIAN PEOPLE – INVENTION AND MYTHOLOGIZING

Summary: The paper is focused on forging the cult to the character of the rebel from the period of so called National Revival. In its time, even though having vast popularity in emigrants' groups, its image is not marked clearly. In popular consciousness it was tied to the sings' set of chaos and disorder frequently. In contrast, in Ottoman Empire the characters, implied with denotations of citizenship and education, having nothing in common with the idea of political liberation by armed uprising, was far more prestigious.

After the Liberation from Ottoman dominion (3.03.1878) the questionable aspects of the rebel representation was deliberately suppressed. The key role in this process played texts by Ivan Vazov, Zahary Stoyanov, Dimitar Strashimirov etc. supporters of the revolutionary line. Persons, participated in national liberation movement, were gradually mythologized, they were regarded as "the highest point – the chaplet – of National Revival in general" (D. Strashimirov). The culmination of the cult to national heroes took place during the communist period, when rebels were recognized as "shining forerunners" of communist heroes.

The process of mythologizing the rebel character from so called National Revival continues after the collapse of state socialism and during the post-communist period. Notwithstanding the emergence of alternative readings of the past, carried out from deconstruction positions, the understanding of an extreme-toned image of the National Revival period, in whose noble frame the highest place is occupied by the sacred figure of the rebel, is still dominant in persistent way.

Key words: Bulgarian revival, revolution, national identity, national mythology, canon, deconstruction of the canon